

Justitiële verkenningen

jrg. 28, nr. 6, juli/augustus 2002

Justitie en de media

Voorwoord

De tijd dat het justitieel apparaat in de luwte opereerde ligt ver achter ons. Vervolging en rechtspraak zijn al lang niet meer het domein van magistraten, rechters, advocaten en een enkele rechtbankverslaggever. Criminaliteit staat volop in de publieke belangstelling en is telkens weer een belangrijk verkiezingsitem. De aandacht van de media voor criminaliteit is de afgelopen jaren enorm toegenomen, of het nu gaat om sensatiebeluste publicatiebladen of kwaliteitskranten, talkshows of achtergrondrubrieken, misdaad is *hot news*. Met onthullingen over fraude of corruptie, schokkende ervaringen van slachtoffers en levensechte beelden van (gewelds)misdrijven kunnen de media 'scoren'.

Vooropgesteld zij dat de onvermijdelijke teloorgang van de 'deftigheid' (Schoo, 2001) in het justitieel bedrijf niet meer dan een normale ontwikkeling is in een democratische samenleving van geëmancipeerde burgers, die van de overheid verlangen dat zij transparant is en verantwoording aflegt over haar handelen. Een ontwikkeling die mede aan de (kritische) rol van de media te danken is. Dat neemt niet weg dat er bij de huidige stand van zaken kanttekeningen kunnen worden geplaatst bij de verslaggeving van de media op het terrein van criminaliteit en strafrechtpleging.

Media-onderzoekers wijzen bijvoorbeeld op de dramatisering van berichtgeving. Incidenten worden opgeklopt en tot entertainment gemaakt ('het monster van Assen') en er is onevenredig veel aandacht voor 'zinloos' willekeurig geweld. Een ander aspect heeft te maken met de soms merkwaardige kongsis die ontstaan tussen journalisten en politici. Journalisten melden een misstand, politici willen zich graag profileren en reageren daarop, de media berichten daar weer over en een 'kwestie' is geboren. Van beleidsmakers wordt vervolgens een antwoord, een oplossing gevraagd. Dit hijgerige spel leidt tot oppervlakkigheid en incidentalisme, waarbij korte-termijnbelangen overheersen. Daarbij komt dat zeker niet elke journalist als een onbevagen onderzoeker van de waarheid kan worden gezien, nu veel media onder invloed staan van grote commerciële belangen. Een specifieke complicatie in deze is bovendien dat de door de media gevraagde en soms afgedwongen openheid van de zijde van justitie zich niet altijd verdraagt met bijvoorbeeld het opsporingsbelang of de bescherming van de privacy van verdachten en andere betrokkenen.

In dit nummer komt de soms problematische verhouding tussen media en justitie aan de orde, maar meer nog is er naar gestreefd inzicht te krijgen in de werkwijze van de media: hoe selecteren zij, hoe wordt een incident een 'kwestie' en welke rollen en taken nemen de media op zich (bijvoorbeeld die van waakhond)? Ook de vraag wie nu wiens agenda bepaalt, de verhouding tussen media en beleidsmakers, komt aan bod, alsmede de functie van openbaarheid in de strafrechtpleging in zijn algemeenheid.

Het openingsartikel van C. Brants en K. Brants zet de kloof tussen strafrechtpleging en samenleving in een historisch perspectief. De verhouding tussen justitie en media is de afgelopen vier decennia ingrijpend veranderd. In het tijdperk van de verzuiling was er nog sprake van een symbiotische (vertrouwens)relatie waarin de media de mening van de elites doorgaven aan de bevolking. De emancipatie en professionalisering van de journalistiek leidde in de jaren zeventig tot meer kritische afstand, maar de consensus over de onderlinge rolverdeling en het belang van een terughoudende berichtgeving over criminaliteit bleef intact. In de jaren tachtig werd criminaliteit voor het eerst een verkiezingsitem en ontstond er discussie over de bestrijding ervan. De media begonnen hun belangstelling te verleggen van de rechtbankverslaggeving naar de opsporingsfase en beconcurrerden zowel justitie als elkaar met onthullingen, een ontwikkeling die in de jaren negentig doorzette. In de media werd het O.M. steevast neergezet als een blunderende organisatie die niet opgewassen is tegen haar taak. Het min of meer vanzelfsprekende vertrouwen in de overheid als hoeder van het algemeen belang maakte plaats voor achterdocht. Journalisten wierpen zich op als

bewakers en controleurs van de rechtstaat en speelden zelf steeds nadrukkelijker een rol in de opsporing en strafrechtpleging. Van terughoudende berichtgeving is tegenwoordig geen sprake meer, ook omdat er met onthullingen kan worden 'gescoord' zowel persoonlijk als in de feller wordende concurrentiestrijd tussen media. Met de aandacht voor slachtofferschap speelt het tweegevecht tussen justitie en media zich nu steeds meer af in een driehoeksverhouding met de burger als derde. Dat er voor het slachtoffer in de strafrechtelijke praktijk niet of nauwelijks een rol is weggelegd is volgens de auteurs de bestaansreden voor de kloof tussen justitie en samenleving. De media opereren in deze lacune met hun infotainment en talkshows en bieden zo een platform aan de publieke verontwaardiging. Voor de rechtstaat is het echter problematisch als het publiek belang steeds meer samenvalt met datgene waarvoor de samenleving belangstelling heeft, aldus de auteurs.

B. van Gestel analyseert vervolgens in haar bijdrage de wisselwerking tussen media en beleidsmakers op het terrein van de criminaliteitsbestrijding. Een veelgehoorde bewering luidt dat het de media zijn die de politieke agenda van politie en regering bepalen. Deze stelling wordt echter niet ondersteund door feiten aangezien er nog niet voldoende empirisch onderzoek is verricht naar de rol van de media in de formulering, planning en uitvoering van criminaliteitsbeleid. Dit artikel legt een theoretische basis voor verder onderzoek met de constructie van vier (ideaal)typen van wederzijdse beïnvloeding. De analyse wordt gebaseerd op de concepten 'agendabuilding' uit de politicologie en 'framing' uit de communicatiewetenschap. In het eerste model zijn het de media die de agenda bepalen; in het tweede model zijn het de burgers en pressiegroepen; de regering bepaalt de agenda in het derde model; in het vierde model zijn rationale criminaliteit-statistieken de belangrijkste factor. De ideaaltypen worden aan de hand van concrete voorbeelden en gebeurtenissen nader toegelicht en uitgewerkt. Welk model of combinatie van modellen op dit moment de overhand heeft, is nog te vroeg om te bepalen.

L. van Lent stelt in haar artikel het beginsel van openbaarheid centraal. Historisch gezien is de functie van openbaarheid het garanderen van een eerlijk proces en het legitimeren van de strafrechtpleging op zich. Door het openbare karakter kan het strafproces worden onderworpen aan publieke controle, waarmee ook wordt getoond dat deze ontvankelijkheid eigen is aan de strafrechtpleging. 'Er moet niet alleen recht worden gedaan, het moet ook zichtbaar zijn dat recht wordt gedaan'. Hoe deze notie in praktijk kan worden gebracht is te zien in de *case law* van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Bij het oordeel of aan de eisen van een eerlijk proces is voldaan hecht het Hof groot belang aan de 'appearances', dat wil zeggen: hoe de (strafrecht)pleging overkomt op het publiek. Het Hof verwijst in deze naar 'de toegenomen gevoeligheid bij het publiek aangaande een eerlijke strafrechtspleging'. Op deze wijze verwerven dus de publieke opvattingen over rechtvaardigheid invloed op de strafrechtelijke visie op rechtvaardigheid. De rechtspleging moet zich een beeld kunnen vormen van het beeld dat zij oproept bij het publiek.

J.L. de Wijkerslooth en J. Simonis bekijken de driehoeksrelatie tussen overheid, media en burgers en analyseren de ontwikkelingen in de voorlichting van de (rijks)overheid. Vervolgens vragen de auteurs zich af welke conclusies justitie en politie moeten verbinden aan deze bevindingen als het gaat om hun informatiebeleid. De traditionele voorlichter, die slechts het beleid volgt en naar buiten brengt, is een zeldzaam verschijnsel geworden. Voorlichters zien zichzelf tegenwoordig als communicatieadviseurs, die het verwerven van draagvlak voor het beleid als een belangrijke taak zien. Daarbij is enige manipulatie van journalisten 'all in the game'. De zogeheten 'spindoctor' gaat nog een stap verder: het scheppen van een imago (van bewindspersoon of beleid) staat voorop. De informatiestroom naar buiten dient zoveel mogelijk dit imago te ondersteunen. Maar een overheid die zo graag wil 'scoren', oogst uiteindelijk wantrouwen van pers en publiek, zo lijken de ervaringen in Groot-Brittannië uit te wijzen. Nu justitie onder grote druk staat meer resultaten te boeken in de strijd tegen de criminaliteit is de verleiding groot successen in de opsporing breed uit te meten en de media te voorzien van de informatie die nodig is voor een 'mooi' verhaal. Met de inwerkingtreding van nieuwe privacy-wetgeving dient justitie echter – nog meer dan voorheen – zeer terughoudend te zijn met het verstrekken van persoonlijke informatie over verdachten.

Misdaadverslaggever Peter R. de Vries ten slotte is al jaren een luis in de pels van justitie en politie en een levend voorbeeld van de stelling dat opsporing niet exclusief een taak is van de overheid: menig crimineel werd door De Vries op heterdaad betrapt en aan de politie overgeleverd. Tips die naar aanleiding van zijn televisieprogramma binnenstromen hebben verscheidene malen de oplossing van een misdrijf dichterbij gebracht. In een interview in dit nummer stelt De Vries dat justitie te weinig aan het publiek laat zien hoe zij opereert. Hij wijt dit ondermeer aan een ivoeren-torenmentaliteit. Justitie

zou veel opener met de media en het publiek moeten communiceren.

Literatuur

Schoo, H.J.

Strafrecht, openbaarheid en de zweepslag van de democratie

In: A. Ellian en I.M. Koopmans (red.),

Media en strafrecht , Gouda Quint, 2001